БРЮХОВЕЦЬКА М. С.,
адвокат, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»)

ДУДЧЕНКО О. С.,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»)

УДК 347.965
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.7

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЯК ГОЛОВНИЙ АСПЕКТ РЕФОРМУВАННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

В результаті реформування законодавства в Україні важливим питанням залишається порядок дотримання та захист кожного громадянина. Право на правову допомогу регламентується Основним законом держави й за своєю природою є невід'ємним правом людини. Відтак, захист особи повинен здійснюватися з урахуванням принципів верховенства права та законності. Окрім того, реалізація такого права повинна відбуватись за участі відповідної особи, яка володіє необхідними професійними вміннями. Інститут адвокатури функціонує в Україні з років незалежності. За останні роки адвокатура зазнала змін, метою яких було забезпечення громадян на отримання якісної правової допомоги. Вказані зміни суттєво вплинули на широкий спектр правовідносин, що стало підставою для проведення дослідження проблемних питань, висвітлених у статті. Авторами проаналізовано статистичну інформацію про діяльність органів Національної Асоціації Адвокатів України, що підтверджує значне зростання кількості адвокатів у 2018–2019 роках, яке відбулось у результаті реформування українського законодавства. У статті досліджено наслідки впровадження адвокатської монополії, а також визначено переваги та недоліки такої практики. Відтак, до переваг запропоновано віднести гарантії громадян щодо реалізації свого конституційного права на кваліфіковану юридичну допомогу. Недоліками ж вбачається той факт, що така монополія не відповідає принципу верховенства права, оскільки, ускладнює доступ до правосуддя. Проаналізовано міжнародну практику та зроблено висновки, що необхідно переглянути обставини, за яких надавати правову допомогу можуть лише адвокати. Окрім вказаного, запропоновано створити конкретні організаційно-правові спеціалізації для адвокатів, що дозволить підвищити їх професійний рівень.

Ключові слова: *адвокат, реформування адвокатури, міжнародний досвід, правова допомога.*

Briukhovetska M. S., Dudchenko O. S. The right of citizens to professional legal assistance as the main aspect of reforming the bar in Ukraine

As a result of the legislative reform in Ukraine, the procedure of observance and protection of every citizen remains an important issue. The right to legal assistance is regulated by the basic law of the state and is an inalienable human right. Therefore, the protection of the individual must be carried out in accordance with the principles of the rule of law. In addition, the exercise of such a right should be carried out with the participation of the relevant person, who has the necessary skills. The Bar Institute has been operating in Ukraine since independence. In recent years, the lawyer has undergone changes aimed at providing citizens with high-quality legal assistance. These changes have significantly affected the broad spectrum of legal relations, which has become the basis for the study of the problematic issues covered in the article. The authors analyzed statistical information on the activities of the bodies of the National Association of advocates of Ukraine, which confirms the significant increase in the number of lawyers in 2018-2019, which was the result of the reform of the Ukrainian legislation. The consequences of the introduction of the law monopoly were analyzed. The advantages and disadvantages of such practice are determined. Thus, the advantages are offered to carry out guarantees of citizens concerning realization of the constitutional right to qualified legal assistance. The disadvantages are that such a monopoly does not conform to the rule of law, since it makes access to justice difficult. International practice is analyzed. It is concluded that it is necessary to review the circumstances under which only lawyers can provide legal assistance. In addition to this, it is proposed to create specific organizational and legal specializations for lawyers, which will allow to increase their professional level.

Key words: *Lawyer, reform of the bar, international experience, legal assistance.*

Вступ. Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу [1]. Серед першочергових реформ на шляху інтеграції України до Європейського Союзу особливе місце належить правовій реформі, одним із завдань якої є реформування інституту адвокатури. На сьогодні адвокатська діяльність регламентується Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 р. № 5076-VI в редакції від 06 липня 2021 р.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження етапів реформування інституту адвокатури, відповідність таких реформ міжнародному законодавству та дотриманню конституційних прав громадян на професійну правову допомогу.

Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання адвокатської діяльності досліджували вчені М.М. Антонович, М.Р. Аракелян, М.О. Баймуратов, Н.М. Бакаянова, Т.В. Варфоломєєва, Т.Б. Вільчик, С.С. Калинюк, В.О. Святоцька та інші.

Українська вчена Н.М. Бакаянова зазначає, що міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури – це норми міжнародного права, які встановлюють вимоги до організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, що конкретизуються у системах національного законодавства різних держав [3, с. 227]. У свою чергу, під системою міжнародних стандартів адвокатської діяльності, вчена розуміє структурно упорядковану сутність взаємопов'язаних норм міжнародного права, що визначають сутність, правові й морально-етичні цінності адвокатури [3, с. 228].

Результати дослідження. Починаючи з 2016 року реформування українського законодавства призвело до того, що представником інтересів під час судових засідань повинна бути відповідна кваліфікована особа. Відтак, саме інститут адвокатури став платформою, що об'єднала практикуючих юристів на ринку юридичних послуг.

Сучасний етапи реформування адвокатури пов'язаний з конституційною реформою у 2016 році, коли було запроваджено так звану «адвокатську монополію». Згідно із Зако-

ном України «Про внесення змін до Конституції України» від 30 вересня 2016 року, було встановлено, що представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131-1 та статті 131-2 Конституції здійснюється виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції з 01 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 01 січня 2018 р.; у судах першої інстанції – з 01 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 01 січня 2020 р. [4].

У результаті вказаних законодавчих новел в Україні спостерігались суттєві зміни у кількості адвокатів практично у всіх регіонах. Разом з тим, особливо постало питання, щодо здійснення представництва інтересів у суді органів державної влади, що на нашу думку, не вирішеним залишається й на сьогодні.

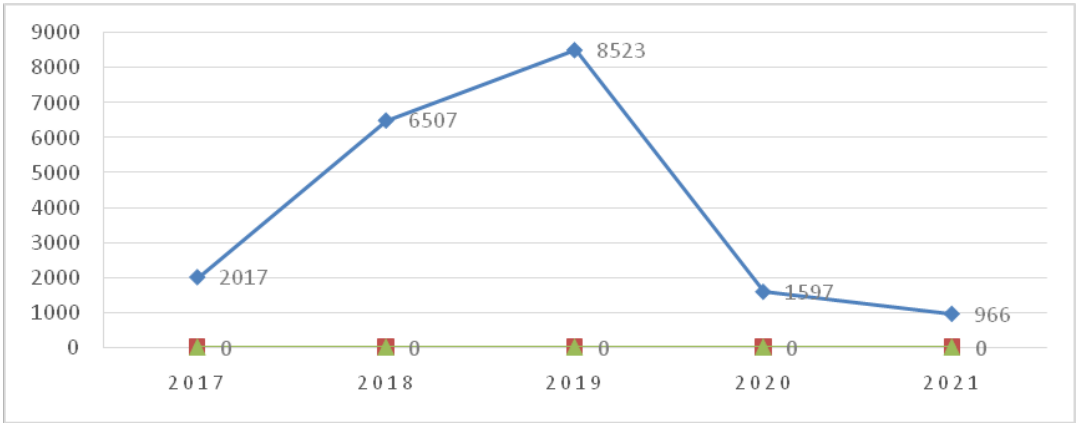

Рис. 1

Джерело: розроблено авторами

Аналізуючи статистичну інформацію про діяльність органів Національної Асоціації Адвокатів України, всього за 2017–2021 роки отримали адвокатське свідоцтво близько 19610 осіб. Так, суттєве зростання кількості бажаючих помітно спостерігається у 2018 році – 6507 осіб, 2019 році – 8523 особи, які отримали свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю (Рис 1) [5].

На сьогодні юристи по-різному ставляться до впровадження адвокатської монополії. Перевагами, на їх думку, є те, що вказана монополія дозволить затвердити єдину корпорацію правників, більш того, монополія адвокатів гарантує громадянам реалізувати своє конституційне право на кваліфіковану юридичну допомогу. Реформа не позбавлена й недоліків, оскільки, така монополія не відповідає принципу верховенства права, так як ускладнюється доступ до правосуддя. Разом з тим, монополія призводить до контролю держави за адвокатурою. Слушною є думка, адвоката В. Власюка, що відсутність належної кількості адвокатів у маленьких містах ускладнить реалізацію права на правову допомогу [6].

Варто зазначити, що серед суддівської спільноти також розділились думки щодо даного питання. Деякі судді висловлювали свою позицію, що впровадження монополії адвокатів під час судового представництва призведе до штучного створеного дефіциту. В результаті таких дій збільшиться й вартість адвокатських послуг, що негативно вплине на населення. Окрім того, з огляду на судову практику, про що наголошували неодноразово правники, Конституційним судом України від 20 січня 2016 року було прийнято протилежний висновок від рішення датованого 30 вересня 2009 року № 23рп/2009, де було наголошено, що особа має

вільно, без неправомірних обмежень, отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, яких вона потребує [7, с. 109].

Що стосується міжнародної практики, то думки вчених щодо досліджуваного питання також не є однозначними. Деякі науковці зазначають, що адвокатська монополія спричиняє економічні проблеми та расову несправедливість. Віддаючи перевагу юридичним послугам великих корпорацій, збільшення їх вартості, інтереси сімей з низьким доходом та невисокорозвиненого бізнесу залишаться незахищеними. З метою уникнення вказаної ситуації, у штаті Юта (США) було створено систему, яка дозволяє «нетрадиційним організаціям», співвласниками яких є адвокати та звичайні юристи, надавати юридичні послуги. У травні 2020 року Рада адвокатів штату Каліфорнія (США) проголосувала за вивчення аналогічних реформ для розширення доступу до безоплатної юридичної допомоги. Крім того, кілька штатів запропонували введення у дію плани створення нових форм ліцензування для «неповних юристів», які не отримали повну юридичну освіту і не складали іспит на адвоката штату [8].

Вказана практика видається цікавою, оскільки, дійсно, необхідно зробити послуги адвоката більш доступними. Принцип «вільного доступу» був основною метою юридичної професії протягом десятиліть. Фактично, збільшення вартості юридичних послуг відбувається з урахуванням зусиль, що були вкладенні в процес отримання права на зайняття адвокатською діяльністю. Тому, важливо також переглядати обставини в яких надавати правову допомогу можуть не лише адвокати. Більш того, останнім часом все більше зростає вартість юридичної освіти.

По суті, міжнародно-правові акти, що визначають правові засади адвокатської діяльності, умовно можна класифікувати на дві групу. По-перше, це міжнародні нормативно-правові акти, що закріплюють основні права та свободи людини, зокрема, Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. (редакція від 16 вересня 2005 р.), Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. (редакція від 02 жовтня 2013 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. та інші. По-друге, це міжнародні акти, що визначають правові засади адвокатської діяльності, зокрема, Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. [9], Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р., Стандарти незалежності юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів (IBA) 07 вересня 1990 р., Рекомендація Rec (2000)21 Комітету Міністрів Державам-членам Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката, прийнята 25 жовтня 2000 р., Загальні принципи юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів 20 вересня 2006 р., Хартія основоположних принципів європейських адвокатів, прийнята Радою адвокатур та правових товариств Європейського Союзу (CCBE) 24 листопада 2006 р., Принципи міжнародної асоціації юристів (IBA) щодо поведінки в соціальних мережах для юридичних професій, прийняті Міжнародною асоціацією юристів 24 травня 2014 р. та інші.

Варто зазначити, що відповідно до п. 16 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 р., уряди мають забезпечити адвокатам: а) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання; б) можливість вільно пересуватися і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном; в) виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм [10].

Висновки. На сьогодні законодавство, що регулює здійснення адвокатської діяльності в Україні, продовжує реформуватись, оскільки є ряд питань, які залишаються невирішеними. Так, наприклад, виникають питання під час процедури притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. На нашу думку, потребує доопрацювання «Порядок про

порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність», затверджений рішенням Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 року № 120. Оскільки, виходячи зі змісту його положень, будь-яка особа може звернутись зі скаргою на дії адвоката та викласти повністю необґрунтовані обвинувачення, проте, за вказані дії жодної відповідальності не передбачається [11].

Закріплення на конституційному рівні правової визначеності зовнішньополітичного курсу України на членство в Європейському Союзі, проведення правової реформи та інтеграція законодавства України зумовлюють необхідність удосконалення національного законодавства про адвокатську діяльність та приведення його до відповідності з міжнародними нормами.

Разом з тим, головною метою змін має бути підвищення якості надання правової допомоги. На нашу думку, забезпечення якісної адвокатської роботи можливо за умови створення конкретних організаційно-правових спеціалізацій. Для досконалої реалізації своїх функцій фахівець повинен мати вужчу спеціалізацію, що дозволить адвокату глибоко володіти теоретичними та практичними навичками та вмінням.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: *Верховна Рада України*; Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: *Верховна Рада України*; Закон від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Редакція від 06.07.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

3. Бакаянова Н.М. Міжнародні стандарти адвокатури: поняття, система, класифікація. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2016. Випуск 2, ч. 1 С. 226–229.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Верховна Рада України*. 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text

5. Статистична інформація про діяльність органів адвокатського самоврядування. Національна Асоціація Адвокаті України. 2020. URL: https://unba.org.ua/news/5984-statistichna-informaciya-pro-diyal-nist-organiv-advokats-kogo-samovryaduvannya.html

6. Власюк В. Чесний аналіз аргументів «за» і «проти» адвокатської монополії. Національна Асоціація Адвокатів України. URL: https://radako.com.ua/news/chesniy-analiz-argumentiv-za-i-proti-advokatskoyi-monopoliyi

7. Костенко С.О. До питань щодо скасування адвокатської монополії на конституційному рівні. *Юридичний науковий електорнний журнал.* № 3. 2020. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/26.pdf

8. Trevor Kirby. Piercing the Lawyers' Monopoly. The regulatory review. 2022. URL: https://www.theregreview.org/2022/02/09/kirby-piercing-lawyer-monopoly/

9. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р.) від 01 жовтня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text

10. Основні положення про роль адвокатів (прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.) від 01 серпня 1990 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text

11. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність. Рада адвокатів України. 2014. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2021-07-03-polozhennya-63_60f5396612b44.pdf